

Forsvarsminister Quis

■ Mens Vidkun Quisling var forsvarsminister i Bondeparti-regjeringen 1931-1933, utarbeidet han på sitt statsrådkontor detaljerte planer for å gripe makten i landet gjennom et militærkupp.

■ Som ledd i planene omorganiserte og effektiviserte han de hemmelige sikkerhetsstyrkene som ble bygd opp i 1918 for å bekjempe «den indre fiende» (arbeiderbevegelsen).

■ Historikeren Nils Ivar Agøy legger her fram stoff som setter norsk mellomkrigshistorie i et nytt og skremmende lys.

Vidkun Quisling laget inngående planer for et statskupp mens han var forsvarsminister i Bondeparti-regjeringen 1931-1933. Kl. 2 om morgenen skulle militære vakter settes ut på strategiske steder i landet, og en rekke personer skulle arresteres «som siktet for forbrøytelse mot statens selvstendighet og sikkerhet».

LIKE FRA HAN trådte fram på den politiske arena i 1930, har Vidkun Quisling tiltrukket seg det norske folks oppmerksomhet. Man skulle tro at det meste etter hvert var kjent om Forræderen med stor «F» i norsk historie, og *Aftenpostens* anmelder skriver også om den sist utkomne biografien at den bygger på «tilnærmet alt stoff som er relevant og tilgjengelig». Ikke desto mindre finnes det mer å si. Planer som har vært ukjente til i dag, viser at Quisling, mens han var Norges forsvarsminister (i Bondeparti-regjeringen 1931-1933), la detaljerte planer for å gripe makten i landet gjennom et militærkupp. Planene ble utarbeidet på statsrådkontoret av Quisling personlig, trolig fra våren 1932, og kanskje tidligere. De forutsatte at han utnyttet sitt embetes autoritet til det ytterste, og de står i intim sammenheng med tiltak han fikk gjennomført i kraft av sin stilling som departementssjef.

Kuppet

Kuppet skulle utføres etter en streng timeplan. Kl. 2 om morgenen skulle militære vakter settes ut på strategiske steder i Oslo, Bergen og Trondheim, og en rekke personer skulle arresteres «som siktet for forbrøytelse mot statens selvstendighet og sikkerhet». Pågrepene skulle foretas, ikke av politiet, men av militære utstyrte med politifullmakter. De tre byene skulle nemlig erklæres for militært område, der militæretaten hadde den øverste myndighet. Motstand og uro ville bli slått ned med våpen uten forutgående varsel. Bygatene skulle avpatroljeres av tungt væpnede soldater på lastebiler og panserbiler. Militære anlegg over hele landet ville på forhånd være på kuppmakerens hender, og i de større byene ville det være samlet betydelige militærstyrker. I tillegg ville kuppledelsen ha til disposisjon frivillige avdelinger i Oslo, Bergen, Trondheim, Skien og Stavanger. Streikebryterorganisasjonen «Norges Samfundshjelp» ville stå klar til å overta driften, under militær beskyttelse, av viktige bedrifter og anlegg. Kringkastingen og pressen skulle informere morgenerne nordmenn om hva som var hendt.

Kuppet skulle, i alle fall utad, skje preventivt, «for å forebygge en forestående revolusjonær reisning» fra arbeiderbevegelsens side. «Man må våge alt, når alt står på spill», lyder påskriften på et ark med beregninger over troppestyrker. Aksjonen ville bli satt i gang og ledet av forsvarsministeren personlig. Hva som skulle skje etter at makten var sikret, gir ikke kildene svar på, men de viser at Quisling regnet med ganske bred «forståelse» for sin aksjon på borgerlig hold. Om han også regnet med støtte for eksempel fra andre regjeringsmedlemmer, er uklart.

Planene

Planene, som i hovedsak består av notater og konsepter til ordre til militære myndigheter og frivillige avdelinger, er avdekket under en ny gjennomgang av Forsvarsdepartementets arkiv i forbindelse med en undersøkelse av indre militære sikkerhetstiltak fra 1910-tallet til 1940. Ut fra hva vi ellers vet om Quisling og hans hang til skriftlig ønsketenkning, kunne det vært naturlig å tro at det dreide seg om enda et tilfelle av virkelighetsfermt tankepenn, i tråd med planene Quisling og offiserene i Nordisk Folke-

Quisling planla kupp i 1932

101340

reising tumlet med våren 1931. Det var imidlertid ikke strøttanker som ble festet til forsvarsministerens brevpapir, men nummererte ordre, hvor i noen tilfeller bare navn og dato manglet. Serier av rettelser viser at det ble arbeidet med planen over tid.

Deler av materialet har faktisk vært kjent tidligere, men uten at dets egentlige betydning er blitt avdekket. Grunnene til dette må vel dels søkes i at dokumentene umiddelbart kan se tilforfærlige ut, men særlig i at de ikke lar seg fortolke bare ut fra seg selv. I lys av materiale som ikke uten videre virker kompromitterende og som finnes spredt i en rekke militære arkiver, blir det klart at grunnen for maktovertakelsen var bereidt gjennom offisielle initiativer fra forsvarsministerens side.

Sikkerhetsstyrkene

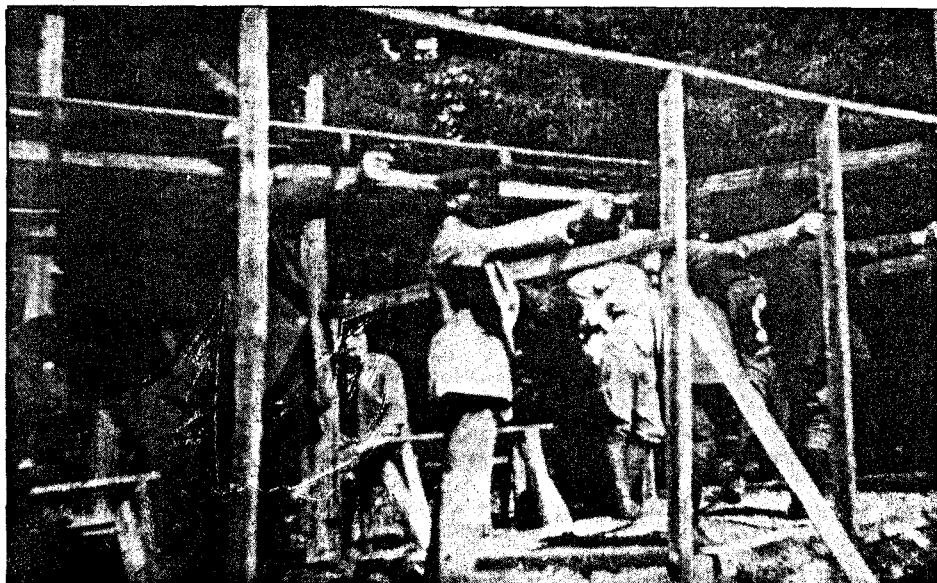
Den viktigste forutsetningen for de dramatiske planene var eksistensen av dypt hemmelige militære sikkerhetsstyrker. Disse var et resultat av den voldsomme revolusjonsfrykten som herjet det borgerlige Norge i 1918, da det så ut som om bølgen fra oppstandene i Russland, Finland og Tyskland kunne skylle inn over våre hjemlige grenser. I denne situasjonen stolte ikke myndighetene på hæren, som jo for en stor del bestod av vernepliktige fra arbeiderklassen. I stedet gav regjeringen (mindretallsregjering av Venstre) den militære ledelsen i oppdrag å bygge opp i all hemmelighet et apparat av «pålidelige» vernepliktige — fortrinnsvis bondegutter — som var spesielt valgt ut etter sosiale og politiske kriterier. Disse kunne innkalles raskt, og i all hemmelighet (og selvsagt i strid med grunntanken i vernepliktsordningen).

Apparatet ble ikke bygd ned etter at 1918-krisen gled over, men beholdt som en hemmelig beredskap i tilfelle av at Arbeiderpartiet skulle gjøre alvor av sine revolusjonsstruser. I løpet av 1920-tallet ble apparatet effektivisert og bygd videre ut til en styrke på mer enn 20.000 mann. Samtidig ble det mer og mer av et indre militært anliggende, skjermert for innsyn fra sivile myndigheter. I en periode med få og svake ytre trusler ble beredskapen innad en viktig oppgave for militæretaten.

Quisling arbeider

Dette apparatet kjente Quisling fra innsiden fra sin tid i generalstabene. Da han nylig ble utnevnt til forsvarsminister i 1931, visste han at det like gjerne kunne brukes til angrep som til forsvar. Det var de samme punktene som måtte besettes i begge tilfeller, og han kunne dermed bruke disse beredningsplanene nesten uten å endre dem. En plan som var beregnet på å bli gjennomført gjennom kuppet kunne også gjennomføres eller overtaas av opprørere som hadde tatt seg til rette på forhånd. Dette var en viktig spåre som ble fulgt opp av andre som var blitt innført i kuppet. Det ble trolig opplyst om at disse planene forberedes kunne gjennomføres uavhengig av hva den enkelte offiser eller soldat hadde.

Som statsråd utnyttet Quisling sin kunnskap til å gjøre apparatet enda bedre rustet for et stortiltalt oppgjør med «bol-sjovismen». Han tok initiativ til omfattende omorganiseringer av sikkerhetsstyrkene for Oslo-området 1930-32. De ble innført i større enheter med egne staber og spesialavdelinger og stilt under en felles ledelse. De ble med andre ord gjort bedre skikket til å utkjempes en regulær borgerkrig, mens karakteren av reserve for politiet i større enheter med egne staber og spesialavdelinger og stilt under en felles ledelse. De ble med andre ord gjort bedre skikket til å utkjempes en regulær borgerkrig, mens karakteren av reserve for politiet i større enheter med egne staber og spesialavdelinger og stilt under en felles ledelse. De ble med andre ord gjort bedre skikket til å utkjempes en regulær borgerkrig, mens karakteren av reserve for politiet i større enheter med egne staber og spesialavdelinger og stilt under en felles ledelse.

Quisling tvang igjennom at borgerlige væpnede avdelinger, med Samfunnsvernet i spissen, skulle tas med i planene. Her er det Samfunnsvernets avdeling på Tota som holder skyteøvelser.

rens direkte kontroll med sikkerhetsstyrkene, som gav militærvesenet fullmakter det ikke tidligere hadde hatt, og som i beste fall var juridisk tvilsomme og gjorde militærvesenet mer uavhengig av sivile myndigheter.

Aksepterte

Disse hemmelige bestemmelsene ble bare distribuert til de militære myndigheter, ikke til Justisdepartementet eller andre sivile myndigheter. Skremmende nok aksepterte de militære disse bestemmelsene, selv om enkelte høyere offiserer gav uttrykk for betenkeligheter. Bestemmelsene tilsløret og svekket de formelle skrankene som gjaldt for å sette inn militære styrker mot landsmenn. Den tvilen som dermed var skapt om sikkerhetsstyrkenes full-

makter, kunne utnyttes under kuppet, når befalingsmenn uten juridisk skoleing straks måtte velge om de ville følge Forsvarsdepartementets ordre eller ei.

Mot hardnakket motstand fra kommanderende general fikk Quisling videre tvunget igjennom at borgerlige væpnede avdelinger, med Samfunnsvernet i spissen, skulle tas med i de militære sikringsplanene. Disse private avdelingene, som opererte i et juridisk skyggeland, bestod i utgangspunktet av «samfunnsbevarende» personer som hadde meldt seg frivillig og trolig ville være bedre motivert enn de vernepliktige i sikkerhetsstyrkene.

Medsammensvarne?

Var Quisling alene om planens? Kildene gir ikke klare svar. At de nærmeste offiserene i Nordisk Folkereising var orientert, deriblant major Hvostef i Samfunnsvernet, er svært sannsynlig. Planene viser ellers at Quisling regnet med å kontrollere kuppet gjennom et nett av lojale «forbindelsesoffiserer». Et av de mest spennende kupp-dokumentene er en liste over tretten offiserer fra Oslo-området, mest majorer og kapteiner, hvorav minst åtte enten hadde arbeidet sammen med Quisling i generalstabene på 1910- og 1920-tallet, eller var å finne i kretsen rundt ham først på 1930-tallet, eller begge deler. Det er nærliggende å tro at det dreier seg om offiserer som enten alt var innviet i planene eller som ville bli spurt om å medvirke.

For øvrig ville altså kuppet bli utført i ly av Forsvarsdepartementets autoritet og den militære kommandostrukturen. Men Quisling må ha regnet med bred

støtte fra militæretaten for å kunne holde på makten i mer enn noen få timer. Om han regnet riktig, vil vi aldri få vite. Sikker er det at han kunne bygge på en inngrodd mistillit i den militære ledelsen til at de politiske myndigheter hadde vilje og mot nok til å møte trusselen fra de revolusjonære — regjeringen forstod ikke faren, og militæretaten måtte belage seg på eventuelt å handle uavhengig av den, som nasjonens ytterste vern. Blant annet tok en rekke høye offiserer til orde for et nærmere samarbeid mellom ordensvernet og de private avdelingene. I kjølvannet av den opprivende valgkampen i 1930 vurderte generalstabene til og med om den skulle planlegge å møte et kupp «fra en sittende Arbeiderregjering». Parallelt med Quisling arbeidet Garden med å nytolke gjeldende bestemmelser på en slik måte at militærvesenets myndighet til å gripe inn overfor «indre uro» ble vesentlig utvidet.

Kuppet kom, som vi vet, aldri. For å få et skjær av legitimitet og dermed ha mulighet for å oppnå den støtten fra «samfunnsbevarende» kretser som Quisling åpenbart kalkulerte med, må kuppet ha vært tenkt som mottrekk mot en eller annen form for uroligheter, eller i alle fall alvorlige trusler, fra arbeiderbevegelsens side. Uten at vi kan gå nærmere inn på det her, er det spennende å spekulere over om planene kan ha sammenheng med «Quisling-saken» vår n 1932 eller med forsvarsministerens bestrebelsers for å drive Kullmann-saken 1932-33 til stadig større høyder. Eksistensen av planene kan kanskje også sette det såkalte «pepperoverfallet» på Quisling våren 1932 i et nytt lys, kanskje noe i retning av det Lars Borgersrud antydte i Klassekampen for 18. november.

Tradisjonell embetsmann?

Hvordan stemmer så det bildet vi her har streket opp av forsvarsminister Quisling, med det som trer fram av Hans Fredrik Dahls nye og på mange måter banebrytende Quisling-biografi? Det stemmer dårlig.

Til tross for en kildebruk som generelt synes å være omfattende og grundig, noe anmelderne også har berømmet, har Dahl stort sett fulgt i vante spor når det gjelder kildene til Quislings virksomhet som statsråd. Dahl gir et bilde av en mann som med stor faglig dyktighet «skjøttet embetspliktene til punkt og prikke» (s. 191), som gikk til oppgaven med en «tradisjonell embetsholdning til statsrådsgjerningen» (s. 169). Men Dahl har konsentrert seg om de store sakene — forsvarsordningen, Leidangen (som han overraskende gir Quisling æren for),

«pepperoverfallet», «Quisling-saken», Kullmann-saken — og om spørsmål som ble drøftet i regjeringen. Den delen av Quislings embetsførsel som ble foretatt bak lukkede dører, de brevene som ikke ble drøftet med statsrådkolleger, synes Dahl å ha interessert seg mindre for. Dermed er han heller ikke blitt oppmerksom hverken på kupp-planene eller på statsrådets omfattende og målrettede virksomhet når det gjaldt å ruste Forsvaret til strid mot indre fiender.

Quisling var skeptisk til å bruke militæret innad, skriver Dahl, på basis av et brev fra 1921 og noen offentlige uttalelser. Og så skriver han ikke mer om det. Selv «medleggelsen» av Samfunnsvernet våren 1932 synes Dahl å ta for god fisk. Når han skriver om kupp-planer fra Quislings side, for det gjør han jo, later det til å være snakk om politiske aksjoner, og da mer opportunistisk, på basis av den sterke stilling Quisling hadde opparbeidet seg i regjeringen og i deler av den borgerlige opinionen fram til høsten 1932.

Dahl gir ellers et bilde av Quisling som offiserenes mann i Forsvarsdepartementet. Det kan være noe i det. Dahl refererer varme brev fra offiserer. Men han nevner ikke kontroversene mellom statsråden og kommanderende general, eller motstanden flere av Quislings tiltak møtte innad i militæretaten. Mer alvorlig er det kanskje at han med stadige referanser til «Forsvarsdepartementets jeter» og «Forsvarsdepartementets emb. menn» gir inntrykk av at Quisling stort sett hadde sine underordnede i ryggen.

Dette er ikke stedet til å gå i større detalj, men det synes klart at Dahls bilde på enkelte punkter trenger utfylling.

Nytt lys

Planene om å misbruke militæretaten til å fremme indrepolitisk mål setter på noen måter norsk mellomkrigshistorie i et nytt og skremmende lys. Viktigst i den forbindelse er imidlertid ikke den unike enkeltpersonen Quisling, men snarere at han mente å ha et redskap.

Nils Ivar Agøy, cand. philol. & theol., er forskningsstipendiat i historie. Arbeider for tiden med prosjektet «Militæretaten og «den indre fiende» fra ca. 1910-1940». Agøy er tilknyttet Universitetet i Oslo og Institutt for fredsforskning.

Dypt hemmelige styrker sto klare